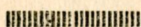

рубашку покрити наготу. Знаю я, не відсилали ви жебрущого діда, котрий щороку, що місяць, що тиждень до вашого порога приступав по милостиню, не відкидайте ж і тих братів християн, що далеко зза моря перший раз, від коли світ стоїть, і може останній раз, доки світ стояти буде, стукають з плачем до ваших дверей, до вашого серця і просять милостині, на яку кого стане. Тілом і душею з ними ви рідні, один Бог сотворив їх і вас; Ісус Христос породив вас і їх смертю на хресті, скупав вас і їх в своїй найсвятішій крові; Дух святий вас і їх просвітив світлом небесним, світлом Євангелія святого. Тут час, діточки, тут пора дачком, хоч би найменшим, милосердям туташним купити собі милосердя Боже, незмірне, вічне. До того звивас вас сам Ісус Христос словами: Хто подасть хоч би найменшому і з тих кубочок води студеної, хоч би в ім'я ученика, тому кажу, не мине його заплата його. Хоч би найменша офіра, а щирим серцем подана, буде так приємна перед Богом, як офіра тої вдови святої, що, як писав св. пов., останні дві лепті, т. є дві маленькі мірочки олію принесла на офіру. Хто може дати гріш, то гріш, хто ні, то булку хліба, або яке повісмо, або з інших речей домашніх найподасть, ми то на гроші заміняєм і пошлемо тим нещасним тою дорогою, котрою вони до нас слізні свої прислали просьби. Радість їх буде незмірна, подяка безконечна, а заплата — молитва усердна до Бога за вас і за ваші діти, за ваше і за ваших маленьких здоров'я, їх зідхання відвернуть від вас нещастя, що вас того року смутком огорнуло. А коли прийдеться вам здати звіт з вашого життя, вони з датком, що від вас приймили, стануть на страшнім суді перед Христом, вложать до ваших добрих діл тую милостиню від вас і переважать ваші гріхи, а суддя Христос примилиться вам і озветься солодко до вас: Ходіть, благословенні Отця мого, радійте зо мною в царстві моім небеснім, бо я в тілі тих нещасних братів ваших був голоден і нагий, а ви мене нагодували і одягнули. — Амінь. Нест. 13. лют. 1841.

Д-р М. Гнатюшак

ПОЕТ І ЙОГО НЕВМИРУЩЕ СЛОВО

Проблема звязку між фізичним виглядом і психічним обличчям людини — це проблема дуже складна. Не слід її надто упрощувати, нап'ятовуючи епітетом матеріалізму, — бо і при ідеалістичному підході до людини не можна ігнорувати її фізичної сторінки, що під час земного життя тісно звязана з психічною. І хоч при безсумнівному приматі духа дані фізичні прикмети не все знаходять свій pendant у ясно означених рисах, — то все таки, назагал, ця проблема існує і заслугує на увагу. Щоправда, в теперішньому житті матеріальний фактор часто перецінюється.

Сфальшоване гасло „mens sana in corpore sano“ * стало крилатим словом. А тимчасом не все „в здоровому тілі здорова душа“. Жорстокий боксер, напівздіотілий з гордоців на свою силу, і хоровитий, неповоротний учений — це живі приклади, що заперечують повище гасло. Але ж знову назагал не можна не ствердити, що в переважній більшості випадків фізичне здоров'я і справність причинюються теж до психічного здоров'я і розвитку.

В теорії ж про зв'язок між фізичним виглядом людини і її психікою, хоч ця теорія не все справджується, є деякі методичні моменти, що влекшують нам орієнтацію в нетрях людської творчості — і тому також ідеалістична наука охоче кермується цією теорією як методичним засобом. Так воно є і в області літературознавства, де розслідування зв'язків між зовнішнім виглядом поета і його творчістю належить до цікавих з методичного боку питань.

Не знаємо, як виглядав Маркіян Шашкевич. Не зберігся ні один малюнок ні рисунок, що на ньому якийсь сучасник схопив би був риси обличчя або постать галицького пробудителя. Одинокі автентичне свідoctво про зовнішній вигляд нашого поета — не плястичне, не образотворче, тільки словесне. Є це відомі слова Якова Головацького з його статті „Память Маркіяну Руслану Шашкевичу“ (1847). Зацитуємо їх:

„Маркіян був чоловік середнього зросту, шуплий, але меткий, волосся яснурусє, очі сині, тужні, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якуюсь тугу і більість. Сам був мякого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе веселим і шаловливим. Лише коли розговорився за рушину, народність, за рідний язык, родиму словесність і ін., тоді показала вся сильна душа його, котра в тім слабовитім тілі жила, очі блиснули живістю і якимсь святим вотхновенням, чоло трохи приморщилося, і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердешно, сильно переконував, бо му з серця ішло, він цілий тим духом жив і віддихав“.

Оцей короткий уривок зо статті найліпшого друга і найближчого співробітника Шашкевичевого подає, як бачимо, доволі скупі відомості про зовнішній вигляд Маркіяна, — але зате докладніше зупиняється над деякими його психічними прикметами. Фізичні риси, що їх підкреслює Головацький, у світлі спортових кличів вказували б на людину вдачі слабої й хиткої — але уступ про психіку Маркіяна каже нам зовсім щось інше, а саме виявляє контраст між зовнішнім виглядом поета і проявами його психіки.

* Гасло це сформулював один італійський гуманіст; у нього звучить воно так: *orandum est, ut sit mens sana in corpore sano* (треба молитися, щоб у здоровому тілі була здорова душа). Отже автор цього гасла стояв якраз на становищі, що в здоровому тілі не мусить бути здорова душа, бо ж треба про це молитися, щоб так було. Тимчасом пізніше підхоплено тільки другу частину цієї сентенції і таким чином надано їй сенс протилежний до первісного.

Все це речі, здавалося б, другорядні, що про них нічого й говорити в статті про Маркіяна Шашкевича — нашого поета-пробудителя. Але хто знає, яку вагу мають типологічні розсліди в модерному літературознавстві,* — цей відразу побачить, що це справи немаловажні.

Якщо йде про зв'язок вигляду людини з її психікою та про вияснення на цій підставі деяких особливостей творчості поета — то тут нас головно зацікавлять теорії Е. Кречмера** і Й. Руца***. Обі ці теорії на перший погляд могли б може видаватися надто матеріялістичними — але на ділі обі вони, коли їх інтерпретувати згідно з принципами ідеалістичної науки, теж можуть нам віддати прислугу.

Розглядаючи наші скупі дані про зовнішній вигляд Маркіяна Шашкевича в площині типологічної схеми Кречмера, доходимо до переконання, що наш поет без сумніву належить до типу астеніків, т. зв. людей худощавих, фізично слабих, але зате духово сильних, а при тому звичайно скритих і інколи нагальних. А що за типову рису фізичної будови таких людей Кречмер уважає м. ін. похиленість тіла наперед — то в цьому й знаходимо точку наближення до типу, який у класифікації Руца, основаній на ріжній будові грудної клітки у ріжних людей, займає теж подібне становище і має подібне до астеніків психічне обличчя, — з тим, що Руц цинить цей тип найвище; сюди належать у нього м. ін. Шіллер, Бетовен, Фридрих Великий, — а ми долаймо ще Тараса Шевченка. Цікава річ, що на імагінаційних портретах Маркіяна Шашкевича — його постать усе трохи похилена наперед. Типово астенічні риси поета, підкреслені в цитованому вгорі описі Якова Головацького, кажуть також малярям зображати Маркіяна Шашкевича з постаттю похиленою вперед.

Та Маркіян Шашкевич мабуть був подібний до геніяльного, похиленого типу Руца тільки загальною будовою тіла — а зате в обличчі мав риси чужі для Руцових присадкуватих і похилених „надлюдей“. В обличчі Маркіяна ясно відбиваються психічні риси меланхолійного темпераменту. Далі ж слідна в обличчі Маркіяна сантиментальна замріяність і тужливість, так сильно підкреслена в описі Якова Головацького. З цим виразом обличчя на перший погляд контрастує веселість, дотепність і товариськість Маркіяна, теж підкреслена у Головацького. Але в світлі типологічних розслідів ці протиріччя розвіваються.

Характеристичною рисою астеніків, та й взагалі т. зв. схизотимічних типів є це, що вони не виявляють суті своєї душі назовні, що супроти інших людей наче маскуються (здебільша може несвідомо) та своєю поведінкою в товаристві не дають повного образу всецілості свого багатого психічного життя. Це

* Про це див. мою статтю „Тарас Шевченко в освітленні типології“, „Новий Час“ 1931. чч. 10, 13, 16, 19.

** E. Kretschmer: Körperbau und Charakter. 1921.

*** O. Rutz: Musik, Wort und Körper als Gemütsausdruck. 1915.

дуже виразно бачимо на прикладі Маркіяна Шашкевича, що у нього, думаю, можна устійнити аж три психічні обличчя, а власне одне правдиве обличчя і дві маски. Перша маска — це веселість і дотепність, зрештою зовсім щира, але виявлювана тільки в товаристві знайомих. Друга маска — мрійницький, тужливий вираз лиця і очей, виявлений також доволі сильно і в одній частині особистої ліричної його поезії. І врешті третє, справжнє психічне обличчя, виявлюване тільки в моментах запалу й патріотичного пориву — це оця „сильна душа“, ці блискучі очі та зморщене чоло, що про них з таким одушевленням пише Яків Головацький. А що ця третя „маска“ була дійсним духовим обличчям поета — про це вимовно свідчить характер його поетичної творчості, наскрізь пронизаний виразними первнями духової сили, енергії, невгнутости, бадьорости, активізму й патосу боротьби. Воно може для читача трохи непривичне і дивне, що я дошукоюся в творчості „сентиментального“ Маркіяна таких активістичних, мало що не експресіоністичних ноток. Докладну наукову мотивацію цього свого становища переводжу на іншому місці,* — тут жеж лише зазначу, що причиною непорозуміння є крайно поверховне й ненаукове трактування творчості Маркіяна Шашкевича з боку українських істориків літератури і критиків. Всі вони майже без винятку обмежуються щодо того до повторювання на різні лади хибної думки Я. Головацького про тужливий характер творчості М. Шашкевича, а ніхто з них не спромігся на основну наукову ревізію цього погляду, проведену при допомозі студій текстів самих Шашкевичевих творів. Через те й усі майже дослідники, починаючи Огоновським чи Коцовським, а кінчаючи напр. Яремою, зображують нам творчість М. Шашкевича у кривому дзеркалі та приписують їй найрізномродніші такі риси, що про них нашому поетові мабуть і не снилося. Зміцнена ще гіпертрофією історично-фільологічного й літературно-порівняльного, часто теж хибного підходу (напр. К. Студинський), така метода досліду творчості М. Шашкевича дала нам зовсім хибне поняття, що цей поет є зразком поета „чисто ліричного“, що „найкраще вмє висловлювати свої душевні переживання“, відзначається „песимістичним упередженням до теперішности“ і є „радіше естетиком ніж етиком“, що Шашкевич „піхоплював лише невеселий настрій сучасного життя“ та був „до певної міри пасивним обсерватором-поетом, у якого душі порушала сучасність різні струни, а ті відзивалися сумними, настроєвими звуками бандури“**. Тим часом об'єктивний науковий розслід самої творчості М. Шашкевича, — а не цих безкритичних поглядів, що їх висловлювали про нашого поета різні критики — ясно показує, що все було якраз навпаки: що характеристичні для Маркіяна не суб'єктивізм, меланхолія й пасивність, тільки навпаки, захоплення об'єктивними релігійними й на-

* Моя праця про те друкується в черговій книжці словянської фільології „Слово“.

** Я. Ярема: „Маркіян Шашкевич як лірик-поет“ 1911.

ціональними ідеями, віра й надія на краще майбутнє і бойовий активізм.

Наші дослідники не зважували, що мрійництво було у Шашкевича не джерелом слабости й безплідного сантименталізму, а навпаки, джерелом сили духа, запалу й активізму. Чомусь у нас неначе б то звертали увагу головно на першу частину цитованого вгорі опису особи Маркіяна з-під пера Якова Головацького — а наче не закримічували цілої другої, куди більше суттєвої частини; коли ж і закримічували, то інтерпретували її з ґрунту фальшиво і цим демаскували свій реалістично-матеріалістичний підхід до такого типового романтика й ідеаліста, яким був галицький пробудитель. А тим часом справжнє зрозуміння і гармонійна сполука контрастів індивідуальности Маркіяна приходить аж зо зрозумінням того ідеалістичного підложжя, що було суттю світогляду нашого поета.

Це найкраще видно, коли розглянути індивідуальність Маркіяна Шашкевича в площині т. зв. світоглядкової типологічної класифікації Вільгельма Дільтейа, що вже не навязує до матеріалістичних передпоширок різних психофізичних теорій та залишається в областях духа. Вільгельм Дільтей* розрізняє три основні типи: матеріалістичний, об'єктивно-ідеалістичний і чисто ідеалістичний (т. зв. „ідеалізм свободи“). В літературному їх разі — першому типові відповідає реалістично-натуралістичний та імпресіоністичний спосіб творення, другому реалістичний ідеалізм т. зв. класиків світової літератури, а третьому — романтичний і експресіоністичний спосіб вислову.

Коли з цієї точки погляду підходить до особи і творчости Маркіяна Шашкевича — то в першу чергу згори мусимо виключити перший, матеріалістичний тип, як зовсім незгідний з характеристичними рисами життя і творчости нашого поета. Далі приходить ствердити, що у М. Шашкевича на першому місці стоїть не вірне, реалістичне відтворення дійсности в літературному творі, тільки навпаки, формування ідейної дійсности при допомозі життєвих фактів. Реалістичні образи й уявлення поет трактує у своїх творах як засіб до виявлення думок, ідей, афектів. Це виразно позначається в усіх поезіях Шашкевича, — навіть у таких на перший погляд автобіографічно-„описових“, як напр. „Підлисса“, — бо опис тут є єдино і виключно тільки засобом для вислову сильного афекту поета: туги за дитячими літами. Те саме ще в більшій мірі слідне у всіх його віршах з патріотичною тематикою; навіть у віршах на історичні теми фабула відступає на другий план, а на першому залишається бойовий, переможний настрій, вичаруваний історичною картиною тільки як засобом („Болеслав Кривоустий під Галичем“, „Хмельницького обстрілення Львова“). Те саме в баладі „Погоня“, де важна не фабула, а типово романтична динаміка обрядів та ідей. Ба, що більше, часто Шашкевич, наче заперечуючи суть поетичної

* У збірці „Kultur der Gegenwart“ I. ч., 6. том.

